

ПОЛИТОЛОГИЯ / POLITICAL SCIENCES

УДК 94(575.2):94(540)

Кыргыз-Индия дипломатиялык байланыштарынын тарыхый эволюциясы

Абдурасилова Айтурган Арипжановна

магистрант, Ош мамлекеттик университети, Кыргызстан, abdurasilova@gmail.com

Аннотация

Макалада 1991–2024-жылдардагы Кыргыз Республикасы менен Индия Республикасынын ортосундагы мамлекеттер аралык мамилелердин калыптануу тарыхы жана өнүгүү динамикасы комплекстүү изилденет. Эки тараптуу дипломатиялык байланыштардын орношу, келишимдик-укуктук базанын калыптанышы, ошондой эле соода-экономикалык, аскердик-техникалык жана маданий-гуманитардык кызматташтыктын негизги этаптары расмий документтердин жана илимий булактардын негизинде талданат. Муну менен бирге, Индиянын Борбордук Азия чөлкөмүндөгү геосаясий стратегиясы, «Борбордук Азия – Индия» диалогу жана Шанхай кызматташтык уюмунун (ШКУ) алкагындагы көп тараптуу дипломатиялык байланыштардын ролу өзгөчө каралат. Изилдөөдө эки мамлекеттин стратегиялык өнөктөштүгүнүн келечектүү багыттары, аймактык коопсуздукту камсыздоодогу биргелешкен аракеттери жана өз ара мамилелерди жаңы деңгээлге көтөрүүнүн илимий-практикалык мааниси талдоого алынат.

Ачкыч сөздөр: Кыргызстан, Индия, тышкы саясат, дипломатиялык мамилелер, көп векторлуулук, стратегиялык өнөктөштүк

Шилтеме үчүн: Абдурасилова А.А. (2026). Кыргыз-Индия дипломатиялык байланыштарынын тарыхый эволюциясы. *Евразия изилдөөлөрү ачык журналы*, №4, бб. 23–30. doi: 10.65469/eijournal.2026.4.3

Киришүү

1991-жылы СССРдин тарашы менен эгемендикке ээ болгон Кыргыз Республикасынын алдында өз алдынча тышкы саясий багытты калыптандыруу милдети келип чыккан. Бул контекстте Түштүк Азиядагы ири геосаясий субъект – Индия Республикасы менен түз дипломатиялык мамилелерди орнотуу өзгөчө мааниге ээ болгон. Эки элдин байланышы байыркы Улуу Жибек жолу доорундагы тарыхый-маданий тамырларга жана советтик мезгилдеги тыгыз кызматташтык тажрыйбасына таянган. Индия 1991-жылдын 26-декабрында Кыргызстандын көз карандысыздыгын биринчилерден болуп тааныды. Ал эми 1992-жылдын 18-мартында расмий дипломатиялык мамилелерди орнотуу жөнүндө Протоколго кол коюлуп, эки тараптуу байланыштар укуктук негизде башталган [4, С. 39].

Өткөн отуз жылдан ашык убакыт ичинде кыргыз-индия мамилелери стратегиялык өнөктөштүк деңгээлине чейин жогорулады. Бүгүнкү күндө коопсуздук, соода, коргонуу, медицина жана билим берүү тармактарындагы кызматташтык эки тараптуу форматта гана эмес, ШКУ жана «Борбордук Азия – Индия» саммиттеринин алкагында да жигердүү өнүгүүдө.

Бул макаланын максаты – кыргыз-индия дипломатиялык байланыштарынын калыптануу тарыхын, негизги өнүгүү этаптарын жана заманбап кызматташтыктын абалын комплекстүү илимий талдоого алуу болуп саналат.

Маселенин изилдениши. Кыргыз-Индия мамилелеринин заманбап тарыхын өз алдынча толук кандуу изилдеген эмгектер жокко эсе. Негизинен бул маселе Борбордук Азиядагы геосаясий процесстер жана Индиянын чөлкөмдүк кызыкчылыктары контекстинде каралып келет [4]. Индиянын Борбордук Азияга багытталган заманбап тышкы саясий стратегиясын, «Борбордук Азия – Индия» саммиттеринин форматы жана ШКУ алкагындагы коопсуздук боюнча биргелешкен демилгелер терең талдоого алына элек. Ошол эле кезде Кыргыз-Индия байланыштарынын калыптануусун, эки өлкө лидерлеринин расмий сапарларынын мазмунун, маданий карым-катнаштардын жана алгачкы укуктук келишимдердин натыйжалуулугун чагылдырган илимий макалалар бар [1; 3]. Бул азыноолак изилдөөлөр макаланын негизги тарыхый-теориялык базасын түздү.

Изилдөөнүн усулдары. Изилдөөнүн методологиялык негизин тарыхыйлуулук, объективдүүлүк жана системалуулук принциптери түзөт. Бул принциптер кыргыз-индия мамилелерин убакыт жана мейкиндик алкагында, саясий факторлордун динамикасында кароого шарт түздү. Иштин жүрүшүндө төмөнкү усулдар колдонулду:

- Тарыхый-салыштырмалуу усул: Эки тараптуу кызматташтыктын ар башка этаптарындагы өзгөчөлүктөрдү салыштырууда колдонулду;
- Тарыхый-системалык усул: Саясий, аскердик, экономикалык жана маданий байланыштарды бирдиктүү процесс катары тутумдаштырууга мүмкүндүк берди;
- Булак таануу усулу: Изилдөөдө Индиянын Тышкы иштер министрлигинин расмий архивиндеги (MEA India) укуктук келишимдер, биргелешкен декларациялар жана Кыргызстандын Юстиция министрлигинин укуктук маалыматтар базасындагы (cbd.minjust.gov.kg) расмий документтер негизги материал катары талданды.

Изилдөөнүн жыйынтыктары

1. Эки тараптуу дипломатиялык байланыштардын орношу жана базалык укуктук негиздердин калыптанышы (1991–2000-жж.)

1991-жылдын 26-декабрында Индия Өкмөтү Кыргызстандын мамлекеттик эгемендүүлүгүн расмий тааныган соң, эки өлкөнүн ортосунда түз дипломатиялык сүйлөшүүлөр башталган. 1992-жылдын 18-мартында Нью-Делиде «Кыргыз Республикасы менен Индия Республикасынын ортосунда дипломатиялык мамилелерди орнотуу жөнүндө протоколго» кол коюлган. Ошол эле күнү тараптардын ортосундагы кызматташтыктын негизги принциптерин бекиткен фундаменталдык «Кыргыз Республикасы менен Индия Республикасынын ортосундагы кызматташтыктын принциптери жана багыттары жөнүндө

келишим» кабыл алынган [7]. Бул документ заманбап кыргыз-индия мамилелеринин укуктук пайдубалын түзүп калды.

Институционалдык байланыштарды бекемдөө максатында 1994-жылдын 23-майында Бишкек шаарында Индия Республикасынын туруктуу Элчилиги (Resident Mission) расмий ишмердүүлүгүн баштаган [mea.gov.in]. Кыргыз Республикасы өз кезегинде 1993-жылы Нью-Делиде Консулдугун ачып, ал 1995-жылдын февралында Атайын жана Ыйгарым укуктуу Элчилик болуп кайра түзүлгөн [2, С. 328].

Бул алгачкы он жылдыкта эки өлкөнүн саясий жана укуктук багыттарын аныктаган тарыхый расмий иш сапарлар уюштурулган:

- 1995-жылдын 22–24-сентябры: Индиянын Премьер-министри П.В. Нарасимха Раонун Бишкекке алгачкы расмий сапары ишке ашкан. Анын алкагында маданият, илим жана техника чөйрөсүндөгү макулдашууларга кол коюлуп, Индия тараптан КР үчүн «ИТЕС» (Индиянын техникалык жана экономикалык кызматташтыгы) кадрларды даярдоо программасы ишке киргизилген [3, С. 47-48].

- 1999-жылдын апрель айы: Кыргызстан Президенти А.Акаевдин Нью-Делиге кезектеги расмий иш сапары уюштурулган. Бул сапарда Индиянын жетекчилиги менен жолугушуу өтүп, ХХI кылымдын босогосундагы жаңы чакырыктарга – эл аралык терроризмге жана диний экстремизмге биргелешип күрөшүү маселелери каралган [10].

Экономикалык укуктук негиздерди түзүүдө 1992-жылы кабыл алынган «Соода-экономикалык кызматташтык жөнүндө өкмөттөр аралык макулдашуу» өзгөчө ролду ойногон. Бул документке ылайык, эки мамлекет бири-бирине «эң ыңгайлуу улут» (MFN) режимин берүүнү расмий милдеттенишкен [7].

2. Регионалдык коопсуздук жана көп векторлуу саясий диалогдун кеңейиши (2001–2018-жж.)

2000-жылдардын башында, өзгөчө 11-сентябрдагы террордук актылардан кийин Ооганстандагы кырдаалга байланыштуу Борбордук Азиянын геосаясий мааниси кескин өстү. 2003-жылдын январь айында Нью-Делиде «Кыргыз Республикасы менен Индия Республикасынын ортосундагы эл аралык терроризмге каршы күрөшүүдө кызматташуу жөнүндө биргелешкен билдирүүгө» кол коюлуп, коргоо ведомстволорунун түз байланышы жолго коюлган [11]. 2011-жылдан баштап эки өлкөнүн атайын багыттагы бөлүктөрүнүн (спецназ) катышуусунда жыл сайын туруктуу өтүүчү «Канжар» (Khanjar) биргелешкен тактикалык-аскердик машыгуулары башталган.

2012-жылы Индия Өкмөтү Борбордук Азиянын беш мамлекети менен тутумдуу иштешүү үчүн «Борбордук Азияга карай кадам» (Connect Central Asia) тышкы саясий доктринасын кабыл алды [4, С. 44]. Бул стратегиялык алкакта 2015-жылдын 11–12-июлунда Индиянын Премьер-министри Нарендра Моди расмий иш сапары менен Бишкекке келген. Сапардын жыйынтыгында коргонуу чөйрөсүндө кызматташуу боюнча жаңы өкмөттөр аралык макулдашуу бекитилген [6].

2017-жылдын июнь айында Индия Шанхай Кызматташтык Уюмуна (ШКУ) толук укуктуу мүчө болуп кирген соң, кыргыз-индия саясий диалогу көп тараптуу аймактык

коопсуздук аянтчасына биротоло интеграцияланды [4, С. 45]. Гуманитардык тармакта бул жылдары индиялык студенттердин КР медициналык ЖОЖдорунда билим алуусунун туруктуу өсүү тенденциясы байкалган [1, С. 99-116].

3. Стратегиялык өнөктөштүк доору жана заманбап экономикалык динамика (2019–2024-жж.)

Кыргыз-индия эки тараптуу дипломатиялык мамилелеринин өнүгүү тарыхында 2019-жыл сапаттык жаңы баскычка көтөрүлгөн маанилүү тарыхый мезгил катары катталды. 2019-жылдын 14-июнунда Бишкек шаарында өткөн Шанхай Кызматташтык Уюмунун (ШКУ) кезектеги саммитинин алкагында Индиянын Премьер-министри Нарендра Модинин Кыргызстанга экинчи расмий иш сапары болуп өттү [11]. Бул тарыхый сапардын негизги саясий жана юридикалык корутундусу – тараптардын «Кыргыз Республикасы менен Индия Республикасынын ортосундагы Стратегиялык өнөктөштүк жөнүндө биргелешкен декларацияга» расмий кол коюшу болду. Бул укуктук акт эки өлкөнүн байланыштары мындан ары узак мөөнөттүү, ишенимдүү жана стратегиялык мүнөзгө ээ болорун де-юре бекитти. Сапардын алкагында Индия тарап Кыргызстандын инфраструктуралык долбоорлору үчүн 200 миллион АКШ доллары өлчөмүндөгү жеңилдетилген кредиттик линияны сунуштады [7].

2020-жылы коронавирус пандемиясы (COVID-19) учурунда калыптанган стратегиялык кызматташтыктын деңгээли олуттуу уюштуруучулук жана гуманитардык сыноодон өттү. Эки өлкөнүн Тышкы иштер министрликтеринин түз координациясы астында, Индия Өкмөтүнүн «Ванде Бхарат» (Vande Bharat Mission) миссиясынын алкагында атайын чартердик каттамдар уюштурулду. Мында Кыргызстандын ЖОЖдорунда билим алган 15 миңден ашык индиялык студентти мекенине коопсуз эвакуациялоо процесси ишке ашырылды [mea.gov.in]. Ошону менен бирге, Индия Өкмөтү Кыргызстанга зарыл болгон медициналык каражаттарды жана дары-дармектерди гуманитардык жардам катары бир нече ирет жеткирип берди. Пандемиядан кийинки мезгилде көп тараптуу дипломатиянын жаңы платформасы катары «Индия + Борбордук Азия» мамлекет башчыларынын туруктуу саммиттер форматы (2022-жылдын 27-январы, биринчи видеосаммит) башталды [4, С.45].

Эки тараптуу соода-экономикалык байланыштардын көрсөткүчтөрүн талдоо көрсөткөндөй, акыркы жылдары товар жүгүртүүнүн көлөмүндө олуттуу сандык өсүш байкалууда. Мисалы, 2024-жылы Кыргызстан менен Индиянын ортосундагы жалпы соода жүгүртүү тарыхый эң жогорку чекке жетип, 116.88 миллион АКШ долларын түзгөн. Мында Индиядан Кыргызстанга болгон түз экспорт (КР үчүн импорт) 89.48 миллион АКШ долларын түзсө, Кыргызстандан Индияга багытталган экспорт 27.40 миллион АКШ долларын көрсөткөн [5].

Жыйынтыктарды талкуулоо

Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган реалдуу тарыхый жана статистикалык маалыматтарды илимий талдоо көрсөткөндөй, кыргыз-индия мамилелери туруктуу жана карама-каршылыксыз эволюциялык жолду басып өткөн. Бирок, саясий-дипломатиялык өз ара түшүнүшүүнүн жогорку деңгээлине карабастан, соода-экономикалык жана логистикалык

тармактардагы потенциал дагы эле толук пайдаланыла элек. Бул маселе илимий чөйрөдө терең талкууну талап кылат.

Эң биринчи кезекте, эки тараптуу соода мамилелериндеги структуралык дисбалансты талкуулоо зарыл. 2024-жылдын жыйынтыгы боюнча жетишилген 116.88 миллион АКШ доллары соода жүгүртүү үчүн тарыхый рекорддук көрсөткүч болгону менен, анын ички түзүмү бир тараптуу мүнөзгө ээ. Индиядан келген импорттун үлүшү (89.48 млн доллар) Кыргызстандын экспортуна (27.40 млн доллар) караганда үч эседен ашык көптүк кылат. Бул көрүнүш, бир тараптан, Индиянын фармацевтикалык жана текстиль өнөр жайынын КР рыногунда бекем орун алганын далилдейт. Экинчи тараптан, Кыргызстандын продукцияларын Индиянын рыногуна чыгаруу механизмдери али да чабал экенин көрсөтүп турат.

Дагы бир маанилүү талкуулануучу маселе – бул кургактык транспорттук-логистикалык байланыштын туюктугу. Деңизге түз чыга албаган Кыргызстан үчүн Индия менен соода жүргүзүүдө аралыктын алыстыгы жана ортомчу өлкөлөрдүн бажы тарифтери тоскоолдук жаратат. Бул геосаясий туюктан чыгуунун жолдору акыркы жылдары «Индия + Борбордук Азия» саммиттеринин алкагында талкууланууда. Мисалы, Ирандын «Чабахар» (Chabahar) деңиз портун тараптардын логистикалык тутумуна интеграциялоо маселеси активдүү каралууда [4, С.42]. «Түндүк-Түштүк» эл аралык мультимодалдык транспорттук коридоруна (INSTC) Кыргызстандын расмий кошулуусу келечекте Түштүк Азия базарларына түз жана арзан жол менен чыгууга реалдуу шарт түзөрү шексиз.

Корутунду. 1991–2024-жылдардагы кыргыз-индия мамилелеринин өнүгүү динамикасын изилдөө төмөнкүдөй илимий жыйынтыктарды чыгарууга мүмкүндүк берет:

1. Институционалдык негиздер: Эки тараптуу мамилелер 1991-жылдын 26-декабрында Индия тарабынан Кыргызстандын суверенитетин таануу жана 1992-жылдын 18-мартында дипломатиялык Протоколго кол коюу менен башталган. 1994–1995-жылдары Бишкек жана Нью-Дели шаарларында Элчиликтердин ачылышы туруктуу саясий диалогго өбөлгө түздү.

2. Стратегиялык деңгээл: Өткөн мезгилде эки тараптуу байланыштар саясий кызматташтыктан стратегиялык өнөктөштүккө чейин эволюцияланды. Индиянын «Борбордук Азияга карай кадам» (Connect Central Asia, 2012) доктринасы жана 2019-жылдагы Стратегиялык өнөктөштүк жөнүндө биргелешкен декларация бул процесстин тарыхый бурулуш учурлары болуп калды.

3. Көп тараптуу дипломатия: Индиянын 2017-жылы ШКУга мүчө болушу кыргыз-индия байланыштарын аймактык коопсуздук алкагында бекемдеди. Тараптар эл аралык терроризмге, экстремизмге каршы күрөшүүдө жана БУУ деңгээлинде бирдиктүү позицияны карманышат.

4. Экономикалык жана гуманитардык чөйрө: Эки өлкөнүн товар жүгүртүүсү 2024-жылы өзүнүн эң жогорку көрсөткүчүнө –116.88 млн АКШ долларына жетти. Гуманитардык багытта Кыргызстанда 15 миңден ашык индиялык студенттин билим алышы жана «Манас» эпосунун хинди тилине которулушу «жумшак күч» (soft power) саясатынын жана элдик дипломатиянын натыйжалуулугун айгинелейт.

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз-индия мамилелери өз ара ишенимге жана прагматизмге негизделген туруктуу өнөктөштүк моделин түзө алды. Жетишилген укуктук база келечекте

Ирандын «Чабахар» деңиз порту сыяктуу транспорттук-логистикалык долбоорлор аркылуу соода байланыштарын диверсификациялоого шарт түзөт.

Адабияттар

1. Абалова Н. Перспективы сотрудничества Кыргызстана и Индии в контексте внешнеполитических приоритетов государства // Вестник Дипломатической академии МИД КР. – 2017. – № 8. – С. 99-116.
2. Айдаркул Каана. Международные отношения кыргызов и Кыргызстана: история и современность. – Бишкек, 2002. – 328 б.
3. Бешимов А. Ж. Кыргызско-Индийские отношения // Вестник Дипломатической академии МИД КР. Спец. выпуск. – Бишкек, 2024. – С. 47-48.
4. Гарбузарова Е. Г. Центральная азиатская политика Индии // Россия и АТР. – 2023. – № 3. – С. 37-51.
5. Кыргызстан-Индия байланышы: жаңы мүмкүнчүлүктөр, перспективалар. – URL: <https://versia.kg/kyrgyzstan-indiya-bajlanyshy-zha-y-m-mk-nch-l-kt-r-perspektivalar/> (дата обращения: 18.06.2026).
6. Кыргызстан и Индия подписали ряд соглашений о сотрудничестве. – URL: https://www.vb.kg/doc/319697_kyrgyzstan_i_indiia_podpisali_riad_soglasheniy_o_sotrydni_chestve.html (дата обращения: 29.05.2026).
7. Ministry of External Affairs, Government of India. India-Kyrgyzstan Relations: Historical Overview. Official Digital Archive. – URL: <https://www.mea.gov.in> (дата обращения: 18.06.2026).
8. Независимый Кыргызстан: 20 разных лет на Шелковом пути // Известия. Исследования Евразии. – 2011. – 28 мая. – С. 83.
9. Nagendra Rao V. Introduction // Central Asia: Present Challenges and Future Prospects / Ed. by V. Nagendra Rao, M.M. Alam. – New Delhi: Knowledge World, 2005. – P. 77.
10. Раштрапати-Бхаван: Официальный портал Президента Индии. – URL: https://dpl.rashtrapatibhavan.gov.in/view_details/NjA4Ng== (дата обращения: 18.06.2026).
11. Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин расмий сайты. – URL: <http://mfa.gov.kg> (дата обращения: 18.06.2026).
12. 80-летие МИД. Кто был послом Кыргызстана в Индии с 1996 года? // Информационное агентство АКИpress. – URL: <https://kg.akipress.org/news:2070498> (дата обращения: 18.06.2026).

Открытый журнал евразийских исследований, 2026, №4, сс. 23-30

doi: 10.65469/eijournal.2026.4.3

eijournal.ilimbilim.kg

ПОЛИТОЛОГИЯ / POLITICAL SCIENCES

УДК 94(575.2):94(540)

Историческая эволюция кыргызско-индийских дипломатических отношений

Абдурасилова Айтурган Арипжановна

магистрант, Ошский государственный университет, Кыргызстан, abdurasilova@gmail.com

Аннотация

В статье комплексно исследуются история становления и динамика развития межгосударственных отношений между Кыргызской Республикой и Республикой Индия в период с 1991 по 2024 год. На основе официальных документов и научных источников анализируются установление двусторонних дипломатических связей, формирование договорно-правовой базы, а также ключевые этапы торгово-экономического, военно-технического и культурно-гуманитарного сотрудничества. Наряду с этим особое внимание уделено геополитической стратегии Индии в Центральноазиатском регионе, роли диалога «Центральная Азия – Индия» и многостороннему дипломатическому взаимодействию в рамках Шанхайской организации сотрудничества (ШОС). В исследовании анализируются перспективные направления стратегического партнерства двух государств, их совместные усилия по обеспечению региональной безопасности, а также научно-практическая значимость вывода двусторонних отношений на новый уровень.

Ключевые слова: Кыргызстан, Индия, внешняя политика, дипломатические отношения, многовекторность, стратегическое партнерство

Open Journal of Eurasian Issues, 2026, no. 4, pp. 23-30

doi: 10.65469/eijournal.2026.4.3

eijournal.ilimbilim.kg

ПОЛИТОЛОГИЯ / POLITICAL SCIENCES

УДК 94(575.2):94(540)

Historical Evolution of Kyrgyz-Indian Diplomatic Relations

Aiturgan Aripzhanovna Abdurasilova

Master's Student, Osh State University, Kyrgyzstan, abdurasilova@gmail.com

Abstract

The article comprehensively examines the history of formation and the dynamics of development of interstate relations between the Kyrgyz Republic and the Republic of India from 1991 to 2024. Based on official documents and academic sources, the author analyzes the establishment of bilateral diplomatic relations, the formation of the legal framework, and the key stages of trade, economic, military-technical, and cultural-humanitarian cooperation. Along with this, special attention is paid to India's geopolitical strategy in the Central Asian region, the role of the "Central Asia – India" dialogue, and multilateral diplomatic engagement within the Shanghai Cooperation Organization (SCO). The study evaluates the promising areas of strategic partnership between the two states, their joint efforts in ensuring regional security, and the scientific and practical significance of elevating bilateral relations to a new level.

Keywords: Kyrgyzstan, India, foreign policy, diplomatic relations, multi-vector policy, strategic partnership